

**“YERYONG‘OQNING JANUBIY MINTAQALAR IQLIM SHAROITIGA
MOS BO‘LGAN SHO‘RLANISH VA QURG‘OQCHILIKKA BARDOSHLI
YANGI BOSHLANG‘ICH ASHYOLARINI O‘RGANISH ”**

Salomova Zarina Zokir qizi

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti

Agronomiya, qishloq xo‘jaligi ekinlari seleksiyasi va urug‘chiligi kafedrası Stajyor-
tadqiqotchisi

salomovazarina57@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-5471-6770>

ANNOTATSIYA

Seleksiya qishloq xo‘jaligining ajralmas qismi bo‘lib hisoblanadi. Quyida Seleksiya asosida o‘rganilayotgan yeryong‘oqning janubiy mintaqalar iqlim sharoitiga mos bo‘lgan sho‘rlanish va qurg‘oqchilikka bardoshli yangi boshlang‘ich ashyolarini o‘rganish haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Yeryong‘oq, araxis, serhosil, kolleksiya, qurg‘oqchilik, kompleks, morfo-
biologik, introduksiya.

АННОТАЦИЯ

Селекция является неотъемлемой частью сельского хозяйства. Ниже представлено исследование нового исходного сырья арахиса, которое изучается на основе селекции, пригодного для климатических условий южных регионов, устойчивого к засолению и засухе.

Ключевые слова: Арахис, арахис, урожайный, сбор, засуха, комплекс, морфобиологический, интродукция.

ABSTRACT

Breeding is an integral part of agriculture. Below is the study of new starting materials of peanut, which are studied on the basis of selection, suitable for the climatic conditions of the southern regions, resistant to salinity and drought.

Key words: Peanut, peanut, fruitful, collection, drought, complex, morpho-biological, introduction.

KIRISH

Xalqaro FAO tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, dunyoning 117 mamlakatida yeryong'och ekilib, ekin maydoni 27,7 million gektar, yalpi hosil 44 million tonna, har gektar maydondan esa o'rtacha 1,6 (16 s/ga) tonna hosil yetishtiriladi. Shulardan ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda etakchi o'rinda Xitoy bo'lib, u taxminan 36%ni tashkil qiladi. Ikkinchi o'rinni 13% ulush bilan Hindiston egallaydi. Bu mamlakatlarda yeryong'ochning o'rtacha hosildorligi 30 s/ga (Xitoy) va 10 s/ga ni (Hindiston) tashkil etadi.

Yeryong'och (araxis) -*Arachis hypogaea* turiga, dukkakdoshlar Fabaceae oilasiga mansub bir yillik o'simlik. Madaniy turi bir nechta kenja turlariga ega. Eng ko'p ekiladigani -*ssp.vulgaris* Z.Luz. Bu kenja turi to'rt xillariga bo'linadi. Tur xillari poyaning balandligi, shoxlanishi, bargning shakli va kattaligi, dukkagini to'zilishi, donning rangi bo'yicha farq qiladi.

Hozirgi kunda dunyoda yeryong'och hosildorligini oshirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Ushbu ekinni hosildorlik hamda don sifatini oshirish, aholining yog'-moy mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish, chorvachilikni to'yimli oziqa bilan ta'minlashda ilmiy-tadqiqotlar olib borish va olingan natijalarni ishlab chiqarishga joriy etish dolzarb masala hisoblanadi.

Bugungi kunga kelib, yeryong'och respublikamizda asosiy ekin sifatida 28–30 ming gektarda, takroriy ekin sifatida esa 23–24 ming gektarda ekilmoqda. Respublikamiz iqlim-sharoitiga mos yangi erta pishar, serhosil, urug'i tarkibida moy va oqsil miqdori yuqori, kasallik va hasharotlarga chidamli navlarni yaratish uchun birlamchi manbalarni to'g'ri tanlash seleksiya ishlarida muhim jarayon hisoblanadi. Shu sababli dunyoning turli mamlakatlaridan introduksiya qilingan yeryong'och namunalarini o'rganish va seleksiya uchun ertapishar, serhosil, urug'i tarkibida moy va oqsil miqdori yuqori yangi navlarni yaratishda birlamchi manbalarni tanlash asosiy maqsadimiz

hisoblanadi. Respublikamizda yeryong‘oq davlat buyurtmasi asosida yetishtirilmasada, dehqon-fermer xo‘jaliklari uchun asosiy daromadli ekin hisoblanadi. Chunki, yeryong‘oq hosilidan tashqari poyasi ham chorva mollari uchun to‘yimli ozuqa bo‘lib, shu bilan birga tuproqning miliorativ holatini yaxshilashda ildiz tuganaklarda joylashgan bakteriyalar havodagi erkin azot hisobidan tuproqni azotga va organik qoldiqlari bilan esa chirindiga boyitadi. Yeryong‘oq poyasi mineral va vitaminlarga boy hisoblanadi. Yeryong‘oq urug‘i qayta ishlanganda 48-50% yengil hazm bo‘luvchi moy olinadi, mag‘zi tarkibida moydan tashqari 26-28% oqsil, mineral va vitaminlar mavjud.

Tadqiqotning maqsadi: Respublika iqlim sharoitiga mos ertapishar, serhosil yeryong‘oq yangi navlarini yaratish uchun o‘simliklar jahon genofondidan istiqbolli birlamchi manbalarni tanlash va seleksiyaga jalb etish va ishlab chiqarishga joriy etishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari: Yeryong‘oq (*Arachis hypogaea*) geografik kelib chiqishi turlicha bo‘lgan kolleksiya namunalari morfologik, biologik, qimmatli xo‘jalik belgilari va xususiyatlarini kompleks o‘rganish hamda seleksiyaning turli yo‘nalishlari uchun birlamchi manbalar tanlash;

Respublika iqlim sharoitiga mos erta va o‘rtapishar, serhosil, moydorligi yuqori bo‘lgan, nav va tizmalarini yaratish;

Tadqiqotning ob‘ekti sifatida O‘simliklar genetik resurslari ilmiy-tadqiqot instituti genofondidan olingan nav-namunalari hamda mahalliy navlaridan foydalanilgan.

Tadqiqotning predmeti sifatida yeryong‘oqning biologik va morfologik xususiyatlari, ertapisharligi, hosildorligi, 1000 dona urug‘ vazni, urug‘ tarkibidagi moy miqdori, qimmatli xo‘jalik belgilar orasidagi korrelyatsion bog‘liqliklarni aniqlash hisoblanadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi quyidagilardan iborat:

Ilk bor yeryong‘oqning geografik kelib chiqishi turlicha bo‘lgan kolleksiya namunalari morfo-biologik xususiyatlari va qimmatli xo‘jalik belgilari bo‘yicha kompleks o‘rganilgan va seleksiya uchun dastlabki manbalar ajratish;

respublikamiz iqlim sharoitida yeryong‘oqning urug‘lik sifati va kimyoviy tarkibi bo‘yicha amaliy seleksiya uchun istiqbolli manbalar ajratib olish;

yeryong‘oqning kelib chiqishi turlicha bo‘lgan namunalarining qimmatli xo‘jalik belgilari orasidagi korrelyatsion bog‘liqlik aniqlash.

Tadqiqotning usullari. Dissertatsiya tadqiqotlarida umumiy seleksiya va urug‘chilik uslublari, moyli ekinlar jahon kolleksiyasini o‘rganish Butunittifoq O‘simlikshunoslik instituti (1976) va O‘simlikshunoslik ITI (2010) uslubiy qo‘llanmalari asosida, Davlat nav sinash komissiyaning moyli ekinlar bo‘yicha uslubi asosida (1983 y), O‘simliklarni biokimyoviy tadqiq etish uslublari A.I.Yermakov, N.P.Arasimovich va boshqalar (1987), tajribalarda olingan raqamli natijalar esa B.A.Dospexov (1985) uslubida statistik tahlil qilish.

Tajriba rejasi, variantlar va takrorlashlar soni. Sug‘oriladigan maydonlar sharoitida asosiy ekin sifatida yeryong‘oqning ekish ishlari amalga oshiriladi. Yeryong‘oqning nav va namunalari 4 ta takrorda ekiladi va issiqlikka, qurg‘oqchilikka hamda yuqori oqsilga boy bo‘lgan namunalar ajratib olinadi va tanlash ishlari olib boriladi. . Yeryong‘oq nav namunalarining unib chiqishi va ko‘chat qalinligiga, dukkaklar soni, dukakdagi don soni, massasi va 1000 dona don vazni, don hosildorligi va sifatiga ta’sirini aniqlashdan iborat.

Kutiladigan natijalar:

- Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatining bo‘z tuproqlar sharoitida ilk bor yeryong‘oqning geografik
- kelib chiqishi turlicha bo‘lgan kolleksiya namunalari morfo-biologik xususiyatlari va qimmatli xo‘jalik
- belgilari bo‘yicha kompleks o‘rganilgan va seleksiya uchun dastlabki manbalar ajratish;

Yer yong' oq tur xillariniig belgilari

Belgilari	Oq donli	Qizil donli	Oraliq	Prostrat xili
Tup shakli	tik o'sadi	tik o'sadi	yarim bo'tali	yoyilib o'sadi
Barg kattaligi	mayda, o'rta	yirik	o'rta	mayda
Barg shakli	ponasimon	ponasimon	teskari tuxumsimon	teskari tuxumsimon
Dukkak kattaligi	mayda	yirik	o'rtacha	yirik, o'rta
Dukkak shakli	pillasion	cho'zinchoq, ko'p urug'li	pillasion	pillasion
Dukkak po'sti	yupqa	dag'al	o'rtacha, dag'al	dag'al
Urug' kattaligi	mayda	o'rta	o'rta	yirik
Urug' shakli	dumaloq	cho'zinchoq, yassi	cho'zinchoq, ponasion	cho'zinchoq, ponasion
Urug' rangi	och pushti	pushti -qizil	jigar, pushti	jigar, pushti

TAVSIYA ETILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Amanova M. Yeryong' oq – serdaromad ekin. // O'zbekiston qishloq xo'jaligi jurnali. 4-son, 2015. -37-38 b.
2. Amanova M., Rustamov A. Yeryong' oq ekinini yetishtirish agrotexnikasi bo'yicha tavsiyanoma. "NISIM" Ch.K. 1,5 b.t Toshkent -2016, 4-14 b.
3. Amanova M., Rustamova A., Allanazarova L., Xudayqulov J. Yeryong' oq ekinini yetishtirish agrotexnikasi bo'yicha tavsiyanoma. // "NISIM" Ch.K. -Toshkent, 2016. -5 b.
4. Yodgorov N., To'raqulov Q. Takroriy yeryong' oq ekinining o'suv davri davomiyligiga ekish muddati va me'yorlarining ta'siri // Qishloq xo'jaligi ilm-fanida yoshlarning roli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 14-15 avgust ilmiy maqolalar to'plami II jildlik I jild - Toshkent "Innovatsiya-Ziyo" 2020. -280-281-282 b.
5. Yodgorov N., To'raqulov Q. Takroriy yeryong' oqning rivojlanish fazalariga ekish muddat va me'yorlarining ta'siri. // Agro biznes inforum. №8/163 2020. -28-29 b.